

Graf vychází z předchozího, určujícího vztahu mezinárodních vztahů k jednotlivým vědám a vědním oborům a doplňuje spojení mezinárodních vztahů s dějinami, z nichž musí mezinárodní vztahy jako věda pochopitelně vycházet. Spojení a vzájemné působení jednotlivých věd je složitější a komplikovanější a graf se omezuje jen na vystižení vztahů jednotlivých věd a vědních oborů k mezinárodním vztahům, mají-li být uznány za samostatnou vědu.

Teoretické části jednotlivých věd mají velmi mnoho společného s filosofií a do značné míry tvoří její součást. Nepochybně i teorie mezinárodních vztahů patří do této úzké souvislosti s filosofií. Vyčárkované spojení teorie mezinárodních vztahů s ostatní částí grafu označující oblasti

konkrétního výzkumu mezinárodních vztahů má naznačit jistou diskutabilnost, která nepochybně zůstává v pokusu zodpovědět naši otázku kladně.

Shrneme-li vše, co mluví pro i proti existenci mezinárodních vztahů jako samostatné vědy, je jasné, že převládají momenty kladné. Nelze však přehlédnout řadu oprávněných námitek, a proto je třeba s definitivní odpovědí poněkud ještě posečkat. Nejprve je třeba vypracovat co největší počet nejrůznějších studií z oblasti mezinárodních vztahů, zabývajících se jak konkrétními problémy mezinárodních vztahů, tak teoretickými otázkami, a na základě těchto poznatků a závěrů bude možno definitivně prosadit uznání mezinárodních vztahů jako samostatné vědy.

„MEZNÍ NUKLEÁRNÍ ROVNOVÁHA“ A VÝZKUM MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Karel Černý

V *Mezinárodních vztazích* č. 3/1967 uveřejnil dr. Josef Pokštefl článek o mezinárodních vztazích v současné etapě mezinárodních vztahů. Souhlasím s jeho vývody, považuji je za velmi aktuální a domnívám se, že se dotkl nejzávažnějších aspektů ovlivňujících jak politická rozhodnutí, tak i výzkum konkrétních mezinárodních situací. Oblast mezinárodních vztahů bývá v poslední době často označována za složitou.¹⁾ Její studium se stalo také složitějším. O to víc důvodů, abychom se zabývali příčinami této složitosti. Právě v tomto směru vidím hlavní význam stati J. Pokštefla, jakož i díla Oldřicha Mahlera *Poměr sil a strategie západu*, o jehož částech nedávno proběhla diskuse na stránkách Mezinárodní politiky.²⁾ Objevují se však i další práce o poměru sil, jako doktorská disertace dr. Karla Rottera³⁾ k širší problematice koexistence mezi antagonistickými světovými systémy. Všechno nasvědčuje tomu, že uzrál problém teoretického zkoumání všech aspektů nynější rovnováhy sil ve světě, tedy jejich specifických, dříve se nevyskytovaných charakteristických rysů. Považuji odhalení příčin a důsledků těchto specifických rysů za nepo-

stradatelné východisko při zkoumání konkrétních situací v mezinárodní politice. Domnívám se, že to je také klíč k pochopení rostoucího množství paradoxních jevů, střetávání a zase prolínání zájmů antagonistických seskupení.⁴⁾

J. Pokštefl se zabývá především tou specifičností nynější rovnováhy sil, jež souvisí s objevem termonukleárních zbraní, jejich nosičů na libovolné vzdálenosti a s jejich hromaděním a šířením. Je to tedy především aspekt vojensko-strategický: Celým jeho článkem prolíná ovšem myšlenka, že rovnováha sil má i jiné aspekty, především politické a hospodář-

¹⁾ Viz naposledy projev L. Brežněva na slavnostním shromáždění k 50. výročí VŘSR dne 3. listopadu 1967, *Rudé právo*, 4. 11. 1967, str. 3.

²⁾ *Mezinárodní politika*, ročník X, čísla 7, 8, 12; ročník XI, čísla 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

³⁾ Viz též K. Rotter, *Výstavba socialismu v ČSSR v podmínkách koexistence socialismu a imperialismu*, Acta Universitatis Carolinae Oeconomica I, 1967, str. 11.

⁴⁾ Viz též článek *The Multi-Superpower World*, *Economist*, č. 6478, 21—27, říjen 1967, str. 254 a další.

ské. Než se zaměřím na problematiku nevojenských aspektů rovnováhy — protože jednak souhlasím s vývodem J. Pokšťa, jednak je považuji za dostatečné k pochopení podstaty věci — chci pouze upozornit na jednu formulaci, která může vést k určitému zkruslenému pohledu. Na straně 20 čteme:

Mezní nukleární rovnováha neochromuje pouze vztahy mezi oběma tábory, ale ochromuje i možnosti prosazování zahraničně politických cílů jednotlivých států.

Předtím v prvním odstavci na téže stránce:

Avšak toto ochromení zároveň uvolňuje dialektický prostor pro politický pohyb pod krytím nukleárního deštníku.

Rozpor je jen zdánlivý, tím spíše, že z kontextu vyplývá, že ochromení nastává jen tam, kde by se politické cíle chtěly prosazovat silou. Z hlediska zkoumání většiny vztahových problémů nynější mezinárodní situace je však důležité právě to, co se odehrává pod „krytím nukleárního deštníku“. Tady se stal totiž obraz proti dobám „bipolarity“ zásadně odlišným. V době, kdy se státy dělily na angažované (ať již na kterékoliv straně) a několik málo neangažovaných, jejichž vliv byl poměrně malý, byla orientace v mezinárodních vztazích jednoduchá. Státy (třídily!) jednaly v každé situaci v podstatě tak, jak to odpovídalo jejich hlavní charakteristice, proti sobě stály dva snadno definovatelné tábory. V době „mezní nukleární rovnováhy“ se vyhraněné kontury mění, dopad každé akce vyvolává ohlas na více stranách; zatímco dřív se dalo snadněji definovat, co „příteli“ prospívá a „nepříteli“ škodí, dnes často táž akce současně prospívá i škodí jak nepříteli, tak příteli.⁵⁾ Státy a třídy přestaly jednat „zcela logicky“ podle dřívějších kritérií této logiky. Prostor pod nukleárním deštníkem využívají nejen velké státy, jako ČLR a Francie, které jako první vytvořily ze dvou přímek čtverec (nebo spíše obdélník, protože síly nejsou vyrovnané), ale i menší země, které svými nahodilými nebo i záměrnými akcemi vyvolávají situace, ke kterým by z vůle hlavních nukleárních mocností patrně nebylo došlo. Pod nukleárním deštníkem je možnost částečné angažovanosti a částečné neangažovanosti. Příkladem

je právě Francie. Politicky a hospodářsky pevně v západních aliancích zachovává si možnost v případě „ohrožení z Východu“ plně se znovu zapojit i vojensky do NATO. O tom, kdy se cítí ohrožena, rozhoduje ovšem sama. Jinak se *vojensky odpoutává*. Čínská lidová republika může počítat se solidaritou socialistických zemí v případě skutečného ohrožení ze strany imperialistů. Zatím se však může *politicky odpoutávat*. „Ochromení“ se týká tedy skutečně jen použití síly, jinak „mezní nukleární rovnováha“ umožňuje *velmi široký a velmi rozmanitý politický pohyb*. Domnívám se proto, že citovaná formulace J. Pokšťa pro účely zkoumání mezinárodních vztahů by se mohla doplnit v tom smyslu, že se samostatně možností prosazování politických cílů pod nukleárním deštníkem rozšířily, že se připouštějí různé kombinace politických a vojenských faktorů až po bod, kde narážejí na bezprostřední nutnost angažování hlavních nukleárních mocností. Nejostřejší ozbrojený konflikt mezi Pákistánem a Indii vznikl po roce 1948 až v roce 1965, kdy už neexistovala bipolarita. Porovnání vzniku a průběhu dvou konfliktů na Středním východě, suezské války v říjnu roku 1956 a vpádu Izraele v červnu 1967 do sousedních arabských zemí, z nichž jedna nota bene byla ve spojení s nejbližšími příznivci Izraele, ukazuje rovněž možnosti „fait accompli“ a smazávání dřívějších ostrých hranic mezi spojencem a nepřitelem. Jiné paradoxní situace vyvolávají i menší skupiny s převážně vnitropolitickými cíli, jak tomu bylo v případě povstání Kurdů proti Kásimovi, při pokusu skupiny důstojníků o zvrát ve vnitropolitické situaci v Indonésii i v případě povstání Biafry proti ústřední vládě v Lagosu. Americkým rozvědkám jednáním na svou pěst se pro jejich intriky rovněž otevírají široké možnosti a nejméně ve dvou případech vyvolaly vážnou mezinárodní situaci patrně nezamýšlenou a neplánovanou tehdejšími vládami USA (vyslání U-2 nad SSSR před pařížskou konferencí na nejvyšší úrovni a útok v Zátoce svíni v dubnu 1961). Pohyb pod

⁵⁾ Zajímavý je v této souvislosti článek Maurice Duvergera *La coexistence inégale* v Le Monde z 24. 6. 1967.

nukleárním deštníkem, určující vývoj řady dílčích otázek v mezinárodních vztazích, je tedy velmi pestrý, rozmanitý a — vzhledem k zásadním a základním rysům „mezni nukleární rovnováhy“ — bude nutno zkoumat i vlastní zákonitosti tohoto pohybu, včetně nových rysů ve vývoji meziimperialistických rozporů, což považují za samostatný a málo, respektive jednostranně probádaný komplex.

Znovu zdůrazňuji, že toto doplnění nijak neovlivňuje to hlavní a zásadní v článku J. Pokštetla: přínos k poznání nového modelu, uvnitř kterého se konkrétní mezinárodní vztahy utvářejí.

Jsou však zde další dvě oblasti tohoto modelu, které zasluhují neméně důkladného objasnění. Je to nynější rozložení politických a ekonomických sil a jejich specifický, dříve neznámý a nebo odlišně působící vliv na celkovou rovnováhu především mezi socialismem a imperialismem. Tyto síly neustále působí i v mezinárodních vztazích.

Nehodlám se obšírněji zabývat politickými silami. Pod tímto pojmem rozumím zde neozbrojené síly, působící převážně ve vnitřní politice jednotlivých zemí, kde však určují pohyb mezi progresivním směrem, vedoucím k mírové zahraniční politice, a mezi směrem brzdícím tentó vývoj. I zde je právě Francie příkladem toho, jak se změnila kritéria pro určování progresivnosti, jak politika „pravíkové“ vlády i politika „levé“ opozice může slučovat zcela protichůdné prvky, protichůdné tendence vnitřní a zahraniční politiky.⁶⁾ Stojíme před řadou pojmů, které již nejsou tak vyhraněné, aby se daly jednoduše klasifikovat podle dřívějších měřítek: kam až sahají potenciální hranice progresivního tábora? Jsou to jen pokroková politická hnutí a národně osvobozené síly, nebo je možno k nim přiřadit i části buržoazie některých imperialistických zemí, po případě celé vyspělé kapitalistické země?⁷⁾ Jak se mění profil národně osvobozené buržoazie po upevnění vlastní politické moci? Jak posuzovat politiku některých dřívějších pevných článků agresivních bloků (Pákistán, Írán, Turecko)?

Velkou důležitost přisuzuji dalšímu specifickému rysu nynějšího poměru sil: je

to skutečnost, že současně se vznikem nukleární rovnováhy mezi USA a SSSR se zachovává *ekonomická nerovnováha* mezi socialismem a kapitalismem. Předpovědi pronesené na XXI. sjezdu KSSS v roce 1959 o tom, že této rovnováhy bude dosaženo v průběhu naší dekády, se nesplnily. Přitom je zřejmé, že při nemožnosti používání síly ve vzájemných vztazích zákonitě roste význam působení ekonomické síly. Toto vyjadřuje i poslední odstavec článku dr. Pokštetla. Jsme svědky toho, že dřívější politický pokrok socialistického a progresivního tábora byl v některých zemích anulován. Domnívám se, že to souvisí s tím, že politický pokrok nemohl být náležitě podložen v ekonomice příslušných zemí — ani pomocí socialistického tábora.

Závažnější však pro zkoumání mezinárodních vztahů je to, že neznáme *skutečný* poměr ekonomických sil mezi socialismem a kapitalismem, a tím méně optimální možnosti využití vlastních ekonomických sil v mezinárodních vztazích. Běžně uváděné kvantitativní ukazatele soutěžení zdaleka nevyjadřují to nejdůležitější v této souvislosti: mobilizovatelnost ekonomické síly ve vnějších vztazích. Víme-li například, že průmyslová

⁶⁾ Ve Francii známe ovšem precedenční případ: „reakční“ vláda Doumergue-Barthou uzavřela v roce 1934 spojeneckou smlouvu s SSSR, zatímco vláda lidové fronty L. Bluma prováděla politiku „neintervence“ vůči Španělské republice lidové fronty.

⁷⁾ V této souvislosti jsou zajímavé myšlenky J. Tauchmana v díle *Světová ekonomická soustava*, str. 371—394. Dochází k závěru, že „světová soustava socialismu má převahu . . . , a to nejen v celkovém historickém pohybu . . . , nýbrž i v současném bodu tohoto pohybu“, ale hned dodává, že „v jednotlivých materiálních prvcích postavení světové soustavy kapitalismu nebo jejích integrálních celků je dosud výhodnější“, což právě ponechává kapitalismu v době mezní nukleární rovnováhy široké pole politického působení. M. Duverger v citovaném již článku píše: „Koexistence je nerovná, protože partneři jsou nerovni. Na poli hospodářském SSSR a evropské lidové demokracie procházejí vážnou krizí, zatímco Spojené státy rozvíjejí obrovskou průmyslovou moc.“

výroba v zemích Varšavského paktu v roce 1958 činila 27,3 % světové průmyslové výroby a v roce 1966 31,0 %, ⁸⁾ nevíme ještě nic o tom, jaký podíl a v jakých kvalitativních podmínkách musí bezpodmínečně sloužit k dalšímu rozvoji ekonomiky, k zajištění vlastní bezpečnosti a jaký podíl v jakých kvalitativních podmínkách může nastoupit do sféry mezinárodních vztahů pro posílení pozic míru a pokroku a proti jakému odpovídajícímu podílu průmyslové výroby imperialistických zemí se tam octne. Pochopitelně nelze tvrdit, že všechny vnější ekonomické vztahy socialistických zemí jednoznačně a bezprostředně slouží míru a pokroku, kdežto všechny vnější ekonomické vztahy imperialistických zemí jednoznačně a bezprostředně brzdí pokrok a slouží válečným a agresivním cílům. Navíc průmyslová výroba zdaleka není vše: schopnost poskytovat potraviny, dlouhodobé úvěry, zásoby zlata na obou stranách hraje velmi důležitou úlohu zejména vůči rozvojovým zemím, ale i uvnitř socialistického tábora. Ve vyspělých oblastech může opravdu soutěžit jen ten, kdo nabízí nejprogresivnější techniku a technologii, a navíc ještě má konvertibilní prostředky.

Novou sférou v oblasti výzkumu speci-

fických ekonomických rysů rovnováhy jsou otázky vztahů mezi integračními skupinami. Západoevropské integrační skupiny mají v tomto novém modelu rovnováhy dvě tváře: zčásti mohou poškozovat krátkodobé ekonomické zájmy socialistických zemí, zčásti se mohou stát obranou Evropy proti hospodářskému pronikání USA a základnou pro spolupráci s Východem. Který aspekt je v dlouhodobé historické perspektivě důležitější?

Vidíme tedy dost úkolů, dost neprobádaných nebo nedostatečně probádaných aspektů, které spoluurčují vývoj v hospodářské oblasti, kde se rovněž rozevřely hranice pohybu pod nukleárním deštníkem a kde se tomu pohybu nekladou tak nebezpečné meze jako při použití vojenské síly. Nejsou však dosud definovány meze, které například socialistické země nemohou překročit bez nebezpečí pro vlastní společenskou soustavu.

Pouze o jedné věci nelze mít pochybnosti: vznikla *specifická rovnováha sil*, v níž platí nové, dříve neexistující nebo nerozpoznané a dosud málo probádané zákonitosti. Čím dřív je poznáme, tím rychleji se naučíme bezpečně se orientovat i v nejsložitějších mezinárodních situacích.

⁸⁾ O průmyslové výrobě celého socialistického tábora nejsou v posledních letech přesnější statistiky. Uvedené údaje o RVHP (Varšavském paktu) se zakládají na indexech uveřejněných v *Monthly Bulletin of Statistics*, OSN, září 1967.